

χειαν ἡμῶν διάβασιν διὰ τοῦ παρόντος τούτου κόσμου. Ὁ σπόρος σπείρεται ἐνταῦθα, ἀλλ' ἐκεῖ γίνεται ὁ θερισμός. Καὶ ποῖος θέλει εἶσθαι τάχα ὁ θερισμὸς αὐτός; Θέλει εἶσθαι ὡς ὁ σπειρόμενος σπόρος. Οἱ ἄνθρωποι δὲν συλλέγουσι σίτον ἀπὸ τὸν σπόρον τῶν ζιζανίων, οὔτε σταφυλὴν ἀπὸ ἀκάνθας, οὔτε σῦκα ἀπὸ τριβόλους. Ἡ ἐπὶ γῆς ἀμαρτωλὴ ζωὴ δὲν ὑπόσχεται ἀγίαν καὶ εὐδαίμονα ζωὴν ἐν οὐρανῷ. Ὅτι, σπείρει ὁ ἄνθρωπος, αὐτὸ θέλει καὶ θερίσει. Ὁ ἐν ἀμαρτίᾳ ζῶν ἔχει δίκαιον νὰ φοβῇται ὅτι θέλει ἀποθάνει ἐν ἀμαρτίᾳ, καὶ συναπολεσθῇ μετὰ τῶν ἀσεβῶν.

## Η ΔΟΥΛΕΙΑ ΚΑΙ Η ΣΩΜΑΤΕΜΠΟΡΙΑ. Ἀρ. 2.

### Δοῦλοι τῶν Ῥωμαίων.

Τὸ Ῥωμαϊκὸν σύστημα τῆς δουλείας εἶχεν ιδιότητα, αἵτινες διέκρινον αὐτὸ ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος. Θεωρητικὴ τις διαφορά ὑπῆρχεν ὡς πρὸς τὰ δύο συστήματα. Οἱ μὲν Ἕλληνες θεώρουν τὴν δουλείαν ὡς παραγομένην ἐκ τοῦ νόμου τῆς φύσεως καὶ ἐκ μονίμων διαφορῶν εἰς τὰ γένη τῶν ἀνθρώπων «δῆλον», λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, «ὅτι τινὲς φύσει δοῦλοι.» Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ὠμολογοῦν ὅτι ἅπαντες οἱ ἄνθρωποι εἶναι φύσει ἐλεύθεροι, καὶ ἀπέδιδον τὰ δικαίωματα τῶν δεσποτῶν ἐπὶ τῶν δούλων τῶν ὅλων διόλου εἰς τὴν βούλησιν τῆς κοινωνίας—εἰς τὸ ἐθνικὸν δίκαιον, ἐὰν οἱ δοῦλοι ἡχμαλωτίζοντο εἰς τὸν πόλεμον, καὶ ἀντὶ νὰ φονευθῶσιν ὑπὸ τῶν νικητῶν, ὡς ἡδύνατο, διεφυλάσσοντο ὥστε νὰ πωληθῶσιν ἢ εἰς τὸ πολιτικὸν δίκαιον, καθὼς ὅτε ἐνῆλξε τις ἐπὶ αὐτοῖς αὐτὸς ἑαυτὸν. Τὸ τέκνον δούλης κατὰ τὸν Ῥωμαϊκὸν νόμον ἠκολούθει τὴν κατάστασιν τῆς μητρὸς του. Ἀπελευθερώσεις ἐγένοντο πολὺ συχνότερον ἐν Ῥώμῃ παρ' ἐν Ἑλλάδι· καὶ ὁ ἀπελευθερὸς πολλὰκις καθίστατο Ῥωμαῖος πολίτης. Ἐν Ἀθήναις, ἐξ ἐναντίας, ὁ ἀπελευθερωθεὶς δούλος σπανίως ἀπελάμβανε τὰ προνόμια τῆς πολιτογραφίσεως.

Οἱ δοῦλοι, παρὰ τοῖς Ῥωμαῖοις, δὲν θεωροῦντο ὡς μέλη τῆς κοινωνίας· δὲν εἶχον δικαίωματα, καὶ θεωροῦντο ὑπὸ τοῦ νόμου ὅχι ὡς πρόσωπα, ἀλλ' ὡς πράγματα ἢ ὑπάρχοντα. Δὲν ἡδύνατο οὔτε νὰ ἐνάξωσιν οὔτε νὰ ἐναχθῶσι, καὶ δὲν ἠμποροῦν ν' ἀπαυτῶσιν τὴν προστασίαν τῶν δημάρχων. Νόμιμος γάμος δὲν ἐσυγχωρεῖτο εἰς αὐτοὺς, ἀλλὰ συνέζων μὲ γυναῖκα τοῦ βαθμοῦ τῶν ὡς μὲ παλλακίδας, καὶ ἡ μετ' ἄλλης γυναῖκος συμβίωσις δὲν ἐλογίζετο μοιχεία· μετὰ τὴν στερέωσιν αὐτὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ παρῆλθον ἑκατονταετηρίδες πρὶν κληρωθῶσι τὰ τῶν δούλων συνεικόσια κύρια καὶ ἀδιέλυστα. Ἐπὶ τέλος, ὁ αὐτοκράτωρ Βασίλειος ἐσυγχώρησεν εἰς τοὺς δούλους νὰ νυμφεύωνται, καὶ νὰ λαμβάνωσι τὴν εὐλογίαν τοῦ ἱερέως, καὶ ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἀνένεώσε τὴν ἀδειαν. Πρὶν τούτου, οἱ δοῦλοι, μὴ θεωρούμενοι ὡς νομίμως ἔγγαμοι, δὲν εἶχον πατρικὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν τέκνων τῶν, οὐδ' ἀνεγνωρίζοντο δεσμοὶ συγγενείας μεταξὺ αὐτῶν, ἐκτὸς ὡς πρὸς τὴν αἰμομιξίαν καὶ πατροκτονίαν, ἅτινα θεωροῦντο ὡς ἐγκλήματα κατὰ τὸν νόμον τῆς φύσεως. Μολονότι οἱ δοῦλοι δὲν ἐσυγχωροῦντο νὰ ἔχωσιν ἰδιοκτησίαν, ἡδύνατο ὅμως ν' ἀποκτῶσιν αὐτήν, ἀλλὰ πᾶν ὅτι ἀπέκτων ἀνῆκεν εἰς τοὺς δεσπότης τῶν. Δοῦλος δὲν ἐσυγχωρεῖτο νὰ κατέχῃ δημόσιον ὑπόδηγμα, καὶ ἂν δούλος τις, μὴ γινωσκόμενος ὡς τοιοῦτος, εἶχε λάβειν ὑπεύθυνον τινα θέσιν, ἦτο προβληματικὸς μεταξὺ τῶν νομικῶν ἐὰν αἱ πράξεις αὐτοῦ ἦσαν κύριαι ἢ ἄκυροι. Δοῦλοι, ἀκόμη καὶ ἀπελευθερωτοί, δὲν ἦσαν δεκτοὶ εἰς τὸν στρατὸν ἐκτὸς περὶ τὴν τελευταίαν περίοδον τῆς δημοκρατίας. Εἰς περιστάσεις κατεπείγοντος δημοσίου κινδύνου, ὡς μετὰ τὴν ἐν Κάνναις ἦτταν, δοῦλοι ἠγορά-

ζοντο ὑπὸ τοῦ κράτους, καὶ ἐστέλλοντο εἰς τὸν στρατὸν, καὶ ἂν διήγον καλῶς, ἠλευθερόνοντο.

Ὀλίγα τινα εἶδη φορεμάτων δὲν ἐσυγχωροῦντο εἰς τοὺς δούλους καὶ τὰς δούλας· γενικῶς ὅμως ἐνεδύοντο ὡς οἱ πτωχοὶ ἐλεύθεροι. Εἰς τὴν παρακμὴν τῆς δημοκρατίας ἐγενέετο ποτε πρότασις νὰ προσδιορισθῇ ἰδιαίτερα τινὲς ἐνδυμασίαι τῶν δούλων· ἀλλ' ἀπεβλήθη ἐπὶ λόγῳ ὅτι ἤθελεν εἶσθαι ἐπικίνδυνον νὰ βλέπωσιν οἱ δοῦλοι πόσον ὑπερέβαινον τοὺς ἐλευθερούς κατὰ τὸν ἀριθμὸν. Ἡ χρῆσις ἵππων, ἀμαξῶν, ἢ φορείων, ἦτον ἀπηγορευμένη εἰς τοὺς δούλους ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως. Δὲν ἀπεστεροῦντο ὅμως τὰ δικαίωματα τῆς ταφῆς, καὶ πολυάριθμοι ἐπιγραφαὶ μαρτυροῦσιν ὅτι πολλὰκις ἀνήγειρον μνημεῖα εἰς τιμὴν τεθνηκότων δούλων οἱ δεσπότης, οἱ ὅμοιοι, ἢ οἱ φίλοι τῶν, ἐξ ὧν τινὰ φέρουσι τὰ γράμματα D. M. "Diis Manibus," ἡγοῦν Θεαῖς Χερσί· διότι, κατὰ τὴν θεωρίαν τῶν Ῥωμαίων ὅτι οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶναι φύσει ἀλλὰ νόμῳ δοῦλοι, ὁ θάνατος ἐλογίζετο ὡς δίδων τέλος εἰς τὴν μεταξὺ δούλων καὶ δεσποτῶν νομικὴν διάκρισιν, καὶ κατὰ συνέπειαν αἰσχία τετελευτηκότος δούλου ἠμποροῦν νὰ ᾖ ἀντικείμενον σεβασμοῦ καὶ εἰς ἐλεύθερον. Πολλὰκις ἐθάπτοντο οἱ δοῦλοι εἰς τὰ μνημεῖα τῆς οἰκογενείας τοῦ δεσπότη τῶν.

Ὡς πρὸς τὰς διαφορὰς κλάσεις καὶ τὰ διάφορα ἐνασχολήματα τῶν δούλων, πρῶτον μὲν διηροῦντο εἰς δημοσίους καὶ μερικούς. Δημοσίοι δοῦλοι ἦσαν οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν κυβέρνησιν ἢ εἰς δημόσια σώματα, παρήγοντο δὲ ἀπὸ τὸ ἀναλογεῖν εἰς τὴν ἐξουσίαν μερίδιον ἐκ τῶν εἰς πόλεμον αἰχμαλωτιζομένων, ἢ ἀπεκτῶντο ἀγοραζόμενοι. Δημοσίοι δοῦλοι κατωτέρου βαθμοῦ ἐνησχολοῦντο ὡς κωπηλάται ἐπὶ τοῦ στόλου, ἢ εἰς τὴν κατασκευὴν καὶ ἐπισκευὴν ὁρῶμων καὶ ἐθνικῶν οἰκοδομῶν. Οἱ δὲ ἀνωτέρου χαρακτῆρος διαρίχοντο ἐπιτηρητὰ δημοσίων οἰκοδομῶν, δεσμοτηρίων, καὶ ἄλλης ἰδιοκτησίας τοῦ κράτους, ἢ θεράποντες ἀρχόντων, ἱερέων, καὶ ἄλλων δημοσίων ὑπαλλήλων, ὡς φύλακες, βιβδοῦχοι, δῆμιοι, ὑδροφόροι, βορβορολόγοι, κλπ.

Οἱ μερικοὶ δοῦλοι γενικῶς διεχωρίζοντο εἰς ἀστυκοὺς καὶ ἀγροτικούς· καὶ οἱ μὲν ὑπηρετοῦν εἰς τὰς ἐν τῇ πόλει οἰκίας, οἱ δὲ εἰς τοὺς ἀγρούς. Δι' ὅλας τὰς χρεῖας τοῦ οἰκιακοῦ βίου, τῆς γεωργίας, καὶ τῶν βαναύσων τεχνῶν, καὶ δι' ὅλας τὰς πολυειδεῖς τρυφὰς ἐξευγενισμένου καὶ ἡδυπαθοῦς λαοῦ, ὑπῆρχεν ἀνάλογος κλάσις δούλων. Μεγάλαι ποσότητες ἐπληρόνοντο ἐνίοτε διὰ δούλους μερικῶν εἰδῶν, ἐξ ὧν τινὰς ἡμεῖς ἠθέλομεν κρίνει τοὺς ὀλιγώτερον χρησίμους. Οἱ εὐνοῦχοι ἦσαν πάντοτε ἀκριβώτατοι· τὴν συνθήθειαν τοῦ εὐνουχίῃν ἐδανείσθησαν οἱ Ῥωμαῖοι ἀπὸ τοῦ Ἀσιατικοῦ, οἵτινες ἐμετρήχοντο τὸ ἀνόσιον τοῦτο ἔργον ἀπὸ τοὺς χρόνους αὐτοῦ τοῦ Ἡρόδοτου (Η'. 105)· ἐξηκολούθησε δὲ μέχρι τοῦ Δομιτιανοῦ, ὅστις ἀπηγόρευσε αὐτήν· ἀλλ' οἱ εὐνοῦχοι ἐξηκολούθουν νὰ εἰσάγονται ἀπὸ τὴν Ἀνατολήν. Γελωτοποιὸς ἐπωλεῖτο κάποτε δι' 160 περίπου λίτρας στερλίνας. Νάννοι καὶ γίγαντες ἦσαν πρὸς τούτοις πολυζήτητοι. Ὁ Μάρκος Ἀντώνιος ἐπλήρωσε διὰ ζευγὸς ὠραίων μενρακίων 1600 λίτρας στερλίνας. Ὁ Μαρτιάλης ἀναφέρει ἐν ὠραίῳ μενρακίῳ πωληθὲν δι' ὅσον τὰ δύο ταῦτα. Ὑποκριταὶ καὶ ὀρχηστὰς ἐπωλοῦντο ἀκριβώτατα, ὡς καὶ γυναῖκες μὲ προσωπικὰ θέληγτρα, αἵτινες ἐκπορευόμεναι ἐγένοντο πηγὴ πλούτου εἰς τοὺς ἰδιοκτῆτας. Ὁ καλὸς μάγειρος ἐτιμᾶτο τέσσαρα τάλαντα, ἢ 772 λίτρας στερλίνας. Ἱατροί, γραμματικοί, ἀντιγραφεῖς, ἀναγνώσται, καὶ στενογράφοι, εἶχον ἱκανὴν ζήτησιν. Τῶν δὲ κοινῶν δούλων διέφερεν ἡ τιμὴ ἀπὸ πεντήκοντα εἰς εἴκοσι λίτρας στερλίνας, κατὰ τὴν ἀξίαν τῶν καὶ ἄλλας περιστάσεις. Ἡ ἐλαχίστη νόμιμος τιμὴ ἑνὸς δούλου τῶν

καιρὸν τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἦτο περίπου δεκαεὶς λίτραι στερλίναι φαίνεται δὲ ὅτι ἦτον ἡ αὐτὴ περίπου καὶ τὸν καιρὸν τοῦ Ὁρατίου. Μετὰ νικηφόρον μάχην, ὅποτε χιλιάδες αἰχμαλώτων ἐπωλοῦντο διαμῖς εἰς τοὺς σωματεμπόρους, οἵτινες ἠκκολοῦσαν τὰ στρατεύματα, ἡ τιμὴ ἐξέπιπτε καὶ κατὴντα μηδαμινή. Οὕτω εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Λουκούλλου ἐν Πόντῳ οἱ δοῦλοι ἐπωλήθησαν πρὸς τέσσαρας δραχμὰς, ἡ δὲ σιλλίνα καὶ ἐπτά δηνάρια· ἀλλ' οἱ αὐτοὶ δοῦλοι, ἐὰν μετεκομίζοντο εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν ἀγορὰν, ἤθελον πιάσει πολλὴν περισσότερα. Οἰκογενεῖς δούλοι ἐλάμβανον φιλανθρωποτέραν περιποίησιν ἀπὸ τοὺς δεσπότας, οἵτινες εἶχον ἀναθρέψαι αὐτούς· καὶ διὰ τοῦτο, φερόμενοι εἰς τὴν ἀγορὰν, ἐτιμῶντο ὀλιγώτερον τῶν εἰσαχθέντων δούλων, θεωρούμενοι ὡς χαλασμένοι καὶ ὀχληροί. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν Ῥωμαϊκαῖς οἰκογενεαῖς γεννωμένων δούλων φαίνεται ὅτι πάντοτε ἦτο πολὺ μικρότερος τοῦ τῶν εἰσαγομένων. Ἐν γένει, ὁ διὰ φυτικῶν μέσων πολυπλασιασμὸς τῶν δούλων δὲν ἐθαβρύνετο ὑπὸ τῶν δεσποτῶν, ἐξ ὧν πολλοὶ θεωροῦν τοὺς οἰκογενεῖς δούλους ὡς ἀκριβοτέρους τῶν εἰσαγομένων. Κοινὰ δοῦλοι ἦσαν ὀλιγαριθμότεραι τῶν ἀββένων δούλων, καὶ συνήθως οὐκ ἀνοίγετο εἰς τὴν ἀγορὰν.

Ζωηρότατον ἐμπόριον ἐνηργεῖτο εἰς τοὺς δούλους ἐκ τῶν παραλίων τῆς Ἀφρικῆς, τοῦ Εὐξείνου Πόντου, τῆς Συρίας, καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἡ Δῆλος ἦτο ποτὲ μέγα ἐμπορεῖον δούλων, οἵτινες εἰσάγοντο ἐκεῖσε ὑπὸ τῶν Κιλικίων πειρατῶν. «Ἡ Δῆλος», λέγει ὁ Στράβων, «ἐμπορεῖον ἦν μέγα καὶ πολυχρήματον, δυναμένη μυριάδας ἀνδραπόδων αὐθημερὸν καὶ δεῖξασθαι καὶ ἀποπέμψαι· ὥστε καὶ παροιμίαν γενέσθαι διὰ τοῦτο· Ἐμπορεῖ, κατὰ πλευσον, ἐξελθοῦ, πάντα πέπραται.» Οἱ Ἰλλυριοὶ προεμήθεον πλείστους δούλους εἰς τὴν Ἰταλικὴν ἀγορὰν, ὄνουν μένους ἢ κλεπτομένους ἐκ τῶν γειτονικῶν βαρβάρων φυλῶν. Ἡ Θράκη ἦτον ἡ μητρόπολις πολυαριθμῶν δούλων, καὶ ἡ πώλησις τέκνων ἀπὸ τοὺς γονεῖς τῶν ἦτον ἀρχαία συνήθεια τῶν Θρακῶν. Ἀλλ' οἱ πλείστοι τῶν δούλων παρήγοντο ἐκ τῆς Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς. Εἰς τὰς πλείστερας χώρας οἱ ἐνδεεῖς γονεῖς συνειθίζον νὰ πωλῶσι τὰ τέκνα τῶν εἰς τοὺς σωματεμπόρους· ἐνίοτε δὲ καὶ Ῥωμαῖοι πολῖται ἐπώλουν ἐκ τοῦτοῦ ἢ τὰ τέκνα τῶν ἀπὸ ἐνδείου. Εἰς τινὰς περιστάσεις κατεδικάζοντο εἰς δουλείαν καὶ οἱ κακοῦργοι, ὡς οἱ νεώτεροι Εὐρωπαῖοι κατεδικάζοντο εἰς τὸ κάτεργον.

Οὕτε ὁ νόμος οὕτε ἡ συνήθεια ἐσυγχῶρει νὰ μεταχειρίζωνται ὡς δούλους τοὺς εἰς ἐμφύλιον πόλεμον αἰχμαλωτιζόμενους· ἀλλὰ τοῦτο ἐπέφερε κάποτε τὴν ὀλικὴν σφαγὴν τῶν αἰχμαλώτων. Εἰς τὸν πόλεμον τὸν μεταξὺ τῆς φαρίας τοῦ Ὁθωνος καὶ τοῦ Βιτελίου, Ἀντωνίου, ὁ στρατηγὸς τοῦ δευτέρου, ἀλώσας τὴν Κρεμῶνα, διέταξε νὰ μὴ κρατηθῇ κανεὶς τῶν αἰχμαλώτων· οἱ δὲ στρατιῶται, τοῦτο ἀκούσαντες, ἤρχισαν νὰ φονεύωσι τοὺς ὅσοι δὲν εἶχον κρυφίως ἐξαγορασθῇ ὑπὸ τῶν φίλων τῶν.

Περὶ τὰ τέλη τῆς αὐτοκρατορίας πτωχοὶ ἐλεύθεροι εὐχαριστοῦντο νὰ πορίζωνται τὰ πρὸς ζῶν ἄναγκαῖα, ἐργαζόμενοι εἰς τὰ ὑποστατικά τῶν μεγάλων ἰδιοκτητῶν τῆς γῆς· ἀφοῦ δὲ κατῴκουν ἐπ' αὐτῶν τριάκοντα ἔτη κατὰ συνέθειαν, αὐτοὶ καὶ αἱ οἰκογενεαὶ τῶν ἐλογίζοντο ὡς ἀδιαχώριστοι τοῦ ἐδάφους· καὶ τοῦτο ἦτο μία τῶν πηγῶν τῆς δουλείας τοῦ μεσαιῶνος.

Ἡ τροφὴ τῶν δούλων ἦτο συνήθως μόνον ἄρτος, ἔλαιον, καὶ οἶνος· κρέας καὶ λάχανα ἐδίδοντο εἰς αὐτοὺς σπανίως. Γεωπόνοι καὶ χειροτέχναι εἰς τὰς ἐξοχὰς ἐκλείοντο τὴν νύκτα εἰς οἶκον τινά, ὅπου ἕκαστος δούλος φαίνεται ὅτι εἶχεν ἰδιαιτέρον κελλίον. Αἱ γυναῖκες ἐφυλάσσοντο χωριστὰ τῶν ἀνδρῶν, πλὴν ἐκείνων ὅσους ὁ δεσπότης ἐσυγχῶρει νὰ λάβωσι προσωρινὰς σχέσεις. Οἱ ἄνδρες πολλὰκις ἐιργάζοντο ἀλυσίδετοι. Ἐορτὰς τινὰς ἀνεπαύοντο ἀπὸ τοὺς μόχθους τῶν οἱ δοῦλοι, ὡς εἰς τὰ Κρόνια.

Ἐκαστος δεσπότης εἶχε τὴν δύναμιν τοῦ ν' ἀπελευθερώσῃ τὸν δούλόν του· κοινῶς δὲ ἅπαντες οἱ οὕτως ἀπελευθερούμενοι ἐγίνοντο Ῥωμαῖοι πολῖται. Ἀλλ' ἑτεροῦντο διάφορα προνόμια. Κατεγράφοντο εἰς τὴν κατωτάτην τῶν φυλῶν τῆς πόλεως· δὲν ἠδύναντο νὰ ἐκλεχθῶσιν εἰς τὴν ὑπατείαν καὶ ἄλλα ὑψηλὰ ὑπουργήματα· καὶ γενικῶς δὲν εἰσῆρχοντο εἰς τὴν καλῆτέραν συναναστροφὴν.

Οἱ πλούσιοι Ῥωμαῖοι εἶχον μέγα πλῆθος δούλων. Τινὲς λέγεται ὅτι εἶχον 10,000. Ὁ Σκαῦρος εἶχεν ὑπὲρ τὰς 4000 οἰκιακῶν, καὶ ἄλλους τόσους ἀγροτικούς δούλους. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Αὐγούστου, ἀπελευθεροῦντο τρεῖς, ἀφοῦ ὑπέφερε μεγάλας ζημίας εἰς τοὺς ἐμφυλίους πολέμους, ἀφῆκε 4118 δούλους, ἐκτὸς ἄλλης ἰδιοκτησίας.

Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς δημοκρατίας, οἱ δοῦλοι δὲν ἦσαν πολυάριθμοι, καὶ ἐνηργολοῦντο ὡς ἐπιτοπλείστον εἰς οἰκιακὰς ὑπηρεσίας, ἢ ὡς ἐργάται εἰς τὰς πόλεις· γενικῶς δ' ἐλάμβανον φιλάνθρωπον περιποίησιν ὡς μέλη τῆς οἰκογενείας, καὶ προσήχοντο καὶ ἐθυσιαζόντο εἰς τοὺς θεοὺς μετὰ τῶν δεσποτῶν αὐτῶν. Ἀλλ' ἀφοῦ αἱ κατακτήσεις τῆς Ῥώμης ἐξηπλώθησαν ἐπέκεινα τῶν ὁρίων τῆς Ἰταλίας, εἰσέρρεον τοσοῦτοι αἰχμαλῶται, καὶ ἡ τιμὴ αὐτῶν ἐξέπεσε τοσοῦτον, ὥστε ἐλογίζοντο εὐθηνῇ καὶ εὐκόλως ἀνανεοῦμένην πραγματείαν, καὶ κατὰ συνέπειαν ἤρχισαν νὰ μεταχειρίζωνται αὐτοὺς σκληρότερον. Ἐν γένει, ἡ κατάστασις τῶν ἐν Ῥώμῃ δούλων περὶ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τῆς δημοκρατίας ἦτο χειρότερα τῆς τῶν ἐν Ἀθήναις. Εἶναι δ' ἀξιοσημείωτον ὅτι πολλοὶ τῶν αὐτοκρατόρων, καὶ τινες μάλιστα τῶν χειρότερον, ἐμεσολάβησαν ὑπὲρ τῶν δούλων. Ὁ Αὐγούστος καθίδρυσε δικαστήρια νὰ κρίνωσι τοὺς δούλους τοὺς κατηγορουμένους ὡς ἐνόχους βαρέων ἐγκλημάτων, σκοπὸν ἔχον νὰ ἐμποδίσῃ οὕτω τὰς αὐθαίρετους ποινὰς τῶν δεσποτῶν. Ὁ αὐτὸς σφοδρῶς ἐπέπληξε Ῥωμαῖόν τινα ἱππότην, διότι κατεδίκασε τὸν δούλόν του νὰ ριφθῇ ζῶν εἰς ἰχθυοτροφεῖόν τι, ὅπου νὰ καταφάγωσιν αὐτὸν αἱ μύραιναί, καὶ μάλιστα ἔλαβε τὸν δούλον εἰς τὴν ἰδίαν του οἰκίαν. Κατὰ τινὰ νόμον, τεθέντα ἐπὶ Κλαυδίου, ὅποιος δεσπότης ἐξέθετε τοὺς φιλασθένους ἢ νοσοῦντας δούλους τοῦ ἔχανε πᾶν δικαίωμα ἐπ' αὐτῶν, ἐὰν τυχὸν ἤθελον ἀναλάβει. Νόμος, τεθείς ἐπὶ Αὐγούστου, ἡ ἐπὶ Νέρωνος, ἀπηγόρευε τοὺς δεσπότας νὰ ἀναγκάζωσι τοὺς δούλους αὐτῶν νὰ μάχωνται πρὸς ἄγρια θηρία, ἐκτὸς ἂν συγκατένευον αἱ δικαστικαὶ ἀρχαί, καὶ ἂν ἱκανῶς ἀπεδεικνύετο ἐγκλημα τι ἐναντίον των. Ὁ Δομιτιανὸς ἀπηγόρευσε τὴν κολώδωσιν τῶν δούλων. Ὁ Ἀδριανὸς κατέπαυσε τὸ σύστημα τῆς τῶν δούλων μερικῆς φυλακώσεως· καὶ προσέτι ἐμπόδισε τοὺς ἰδιοκτῆτας νὰ πωλῶσι τοὺς δούλους τῶν εἰς τοὺς ἐμπόρους τῶν μονομάχων, ἢ εἰς τοὺς πορνοστασιάρχας, ἐκτὸς πρὸς ποινὴν, καθ' ἣν περίστασιν ἀπητέτο ἡ ἐπικύρωσις δικαστοῦ. Ὁ ἴδιος αὐτοκράτωρ κατεδίκασεν εὐγενῆ τινὰ δέσποιναν εἰς πενταετὴ ἐξορίαν διὰ τὴν ἀπάνθρωπον μεταχείρισιν τῶν δούλων τῆς. Ὁ Ἀντωνίνος Πίος παρεδέχθη ἀρχαῖον τινα νόμον τῶν Ἀθηναίων, καθ' ὃν ὁ δικαστής, ὅστις ἤθελε πληροφορηθῇ ὅτι ὁ δούλος ἔλαβε σκληρὰν μεταχείρισιν ἀπὸ τὸν δεσπότην του, εἶχε δύναμιν νὰ ὑποχρεώσῃ τὸν δεσπότην νὰ πωλήσῃ αὐτὸν εἰς τινὰ ἄλλον. Ὁ Σεπτίμιος Σευήρος ἐμπόδισε τὴν ἀναγκαστικὴν ἐκπόρευσιν τῶν δούλων. Οἱ δὲ Χριστιανοὶ αὐτοκράτορες προέβησαν ἐτι περαιτέρω εἰς ὑπεράσπισιν αὐτῶν. Ὁ Κωνσταντίνος ἔκαμε τὸν ἐκούσιον φόνον τοῦ δούλου ἴσον ἐγκλήματι μὲ τὸν φόνον ἐλευθέρου, καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπεκύρωσε τὸν νόμον τοῦτον, συμπεριλαμβῶν καὶ τὰς περιπτώσεις, καθ' ἃς δοῦλοι ἤθελον ἀποθάνειν ἐξ ὑπερβολικῆς τιμωρίας. Ὁ Κωνσταντίνος ἔκαμε προσέτι δύο νόμους, σχεδὸν μὲ τὰς αὐτὰς λέξεις, οἵτινες ἀπηγόρευον ν' ἀποχωρίζωνται βιαίως τὰ μέλη δουλικῶν οἰκογενειῶν διὰ πω-

λήσεως ἢ διανομῆς ιδιοκτησίας. Ἐνα τῶν νόμων, χρονολογημένον 384 μ. Χ., διετήρησεν ὁ Ἰουστινιανὸς εἰς τὸν κώδικά του. Ἡ Ἐκκλησία προσέτι ἐμεσολάβει ἰσχυρῶς ὑπὲρ τῶν δούλων, ἀπειλοῦσα ἀφορισμὸν εἰς τοὺς ὅσοι ἐθανάτωνον τοὺς δούλους τῶν ἀνευ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ δικαστοῦ, καὶ ἄστυον παρέχουσα ἐντὸς τῶν ἱερῶν περιβόλων τῆς εἰς δούλους φεύγοντας ἀπὸ τὴν ὀργὴν ἀνηλεῶν δεσποτῶν. Κατὰ τινα νόμον Θεοδοσίου τοῦ πρώτου, δούλος καταφυγὼν εἰς ἐκκλησίαν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ δικαστοῦ, καὶ νὰ ὑπάγῃ ἀνενόχλητος εἰς τὸ δικαστήριον, ὅπου νὰ ἐρευνηθῶσι τὰ περὶ αὐτόν.

### Η ΦΩΝΗ ΤΗΣ ΣΥΝΕΙΔΗΣΕΩΣ.

**ΠΟΙΟΣ** δὲν τρέμει κάποτε ἐνώπιον τοῦ αὐστηροῦ παραινέτου, ὅστις κατοικεῖ εἰς τὰ βάθη τῆς ψυχῆς; ποῖος δὲν ἤκουσέ ποτε τὰς τρανοφώνους κατηγορίας τῆς συνειδήσεως, καὶ δὲν ἠσθάνθη τὴν ὀδύνην τοῦ διαπεραστικοῦ κέντρου τῆς; Ὑπάρχει ἄνθρωπος ἐπὶ γῆς μὴ συναισθανθεῖς ποτε ὅτι εὐρίσκεται τι ἐν τῷ μυτῷ τῆς καρδίας του πολὺ φανερώτερον, καὶ πολὺ δυσκολώτερον νὰ ἐξιλεωθῇ, παρ' ὅλους τοὺς ἔχθρους, ὅσοι δύνανται νὰ παραταχθῶσι κατ' αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ;

Ὁ Θεὸς ἐγράψε τοπάλαι τὰς δέκα ἐντολὰς εἰς πλάκας λιθίνας· ἀλλ' ὁ Ἀπόστολος Παῦλος μᾶς λέγει ὅτι ἐκεῖνοι, εἰς οὓς ὁ νόμος οὗτος δὲν ἐδόθη, ἔχουσιν ἄλλον νόμον, γεγραμμένον εἰς τὰς καρδίας των, τουτέστι συνειδήσιν, ἧτις ἢ κατηγορεῖ αὐτοὺς ὅταν παραβαίνωσι τὰς ὑπαγορεύσεις τῆς, ἢ ἐγκρίνει αὐτοὺς ὅταν ὑπακούωσι τὰς νοουθεσίας τῆς. Ὁ νόμος οὗτος τῆς συνειδήσεως ἐγράφη ὑπὸ τοῦ δακτύλου τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς καρδίας τοῦ ἀνθρώπου, οὐχ ἦττον παρ' ὅσον ὁ Δεκάλογος ἐγράφη ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ δακτύλου ἐπὶ τῶν λιθίνων πλακῶν εἰς τὸ ὄρος Σινᾶ. Οἱ λαβόντες τὸν νόμον τοῦ Σιναιίου ὅρους θέλουσι κριθῇ τὴν ἐσχάτην ἡμέραν κατὰ τὸν κανόνα αὐτόν· οἱ δὲ μὴ λαβόντες ἄλλον νόμον παρὰ τὸν γεγραμμένον ἐπὶ τῆς καρδίας των θέλουσι κριθῇν εἰς τὴν συντέλειαν τοῦ κόσμου κατὰ τὸν νόμον, τὸν γεγραμμένον ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν. Οὗτοι, λέγει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, νόμος εἰσὶν ἑαυτοῖς, καὶ κατὰ τὸν νόμον τοῦτον θέλουσι κριθῇ· διότι δὲν πρέπει οὔτε στιγμὴν νὰ ὑποθεσώμεν, ὅτι ὁ δίκαιος Κριτὴς ὅλης τῆς γῆς θέλει κρίνει καὶ καταδικάσει τοὺς ἀνθρώπους διότι παρέβησαν νόμον, ὅστις ποτὲ δὲν ἐδόθη εἰς αὐτοὺς, καὶ τὸν ὅποιον ἦτον ἀδύνατον νὰ γνωρίζωσι.

Εἶναι λοιπὸν ἡ συνείδησις ἀσφαλὲς καὶ ἀλάνθαστος ὁδηγός; Μέχρι τινὸς εἶναι· ἀλλ' οὐχί εἰς ὅλας τὰς ἐνδεχομένας περιστάσεις. Ἡ συνείδησις ἐμπορεῖ νὰ καυτηρησθῇ, καὶ ὅταν τοῦτο γένη, τότε εἶναι τυφλὸς ὁδηγός. Μετὰ τὴν κατὰ Θεοῦ ἀποστασίαν τοῦ ἀνθρώπου, ὅλαι αἱ διανοητικαὶ του δυνάμεις διεστράφησαν· ἡ βούλησίς του διεφθάρη, καὶ ἡ συνείδησις ἔχασε τὴν πρώτην αὐτῆς ἀκεραιότητα. Ἡ συνείδησις ἄλλοτε μὲν παρασύρεται ὑπὸ τῆς μεροληψίας, ἄλλοτε δὲ διαστρέφεται ὑπὸ τῆς προλήψεως, καὶ πολλάκις δωροδοκεῖται πρὸς καιρὸν ὥστε νὰ

σιωπήσῃ, ἐνῷ ἔπρεπε νὰ ᾔηται τρανὸς μάρτυς κατὰ τῆς ἀμαρτίας. Κάποτε, ὡς μεροληπτὴς δικαστὴς, ἀθωώνει τοὺς ἐνόχους, ἢ, ὡς ἐπίορκος μάρτυς, ψευδομαρτυρεῖ· ἀλλ' ἐπὶ τέλους, ἐξ ἀνάγκης, θέλουσα καὶ μὴ θέλουσα, μαρτυρεῖ τὴν ἀλήθειαν, καὶ προφέρει δικαίαν ἀπόφασιν. Ἐτέθη εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἡχὼ τῆς φωνῆς τοῦ Θεοῦ, καὶ μολοντί ἡ ἡχὼ αὕτη καταντᾷ ἐνίοτε σχεδὸν ἀνεπαίσθητος, καὶ πολλάκις παρεξηγεῖται, ἔχει ὅμως δύναμιν, ἧτις πολλάκις κλονεῖ τὴν ἰσχυροτάτην ψυχὴν μέχρι τοῦ κέντρου τῆς.

Ἡ συνείδησις ἐπλήρωσε τὴν ψυχὴν τοῦ πρώτου φονέως, τοῦ Καὶν, ἀπὸ φόβον καὶ τρόμον, ὥστε ἀνησύχει μὴ θανατώσῃ αὐτὸν ὁ τυχών. Ἡ φωνὴ τοῦ αἵματος τοῦ ἀδελφοῦ του ἀνεβόα κατ' αὐτοῦ, καὶ ἡ ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ κόλπῳ συνείδησις ἀντήχει τὴν φοβεράν ἐκείνην κραυγὴν. Ὅταν παροξυνθῇ ὑπὸ δεινῆς τινὸς ἀμαρτίας ἡ συνείδησις, ἐνεργεῖ συγχρόνως ὡς αὐστηρὸς κατήγορος, ὡς πιστὸς μάρτυς, καὶ ὡς ἀδέκαστος κριτὴς, καὶ τὰ τραῦματα τοῦ φαρμακεροῦ κέντρου τῆς εἶναι βαθυτέρα, ἀλγεινότερα, καὶ μᾶλλον δυσίατα ὢν τῶν λοιπῶν συνηνωμένων.

Δύναται τις νὰ κατευνάσῃ πνεῦμα τεταραγμένον ὑπὸ ἡρεθισμένης συνειδήσεως; Ὑπάρχει θεραπεία τις τοιοῦτου δεινοῦ; Μάλιστα, καὶ θεραπεία πρόχειρος. Πρέπει νὰ ἐξομολογηθῶμεν τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν εἰς τὸν Θεόν, ὅστις εἶναι πιστὸς καὶ δίκαιος, συγχωρῶν ἀνομίας, καὶ καθαρίζων ἀπὸ πᾶσαν ἀδικίαν. Ἐάν τις ἀμάρτη, ἔχομεν Παράκλητον πρὸς τὸν Πατέρα Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν δίκαιον, τὸ αἷμα τοῦ ὁποίου καθαρίζει ἀπὸ πᾶσαν ἀμαρτίαν. Ναί, ὄχι ἀπὸ ὀλίγας, ἀλλ' ἀπὸ πᾶσαν ἀμαρτίαν. Ὅστις διὰ ζωηρᾶς πίστεως καταφεύγει εἰς τὸ αἷμα τοῦτο τοῦ Ἀμνοῦ τοῦ αἵροντος τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου, εὐρίσκει μετ' οὐ πολὺ τὸ στήθος του πλῆρες τῆς εἰρήνης τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἐρχόμενος εἰς Χριστὸν ἐν ἀγάπῃ καὶ πίστει θέλει ἀκούσει παρ' αὐτοῦ τὸ ῥηθὲν πρὸς τὴν μοιχαλίδα, Οὐδὲ ἐγὼ σε κατακρίνω· πορεύου, καὶ μηκέτι ἀμάρτανε. Ἀναγνώστα, σὲ ἐνοχλεῖ ἡ συνείδησις; Ὑπαγε εἰς τὸν Σωτῆρα τῆς ἀμαρτωλῆς γυναικὸς, καὶ τοῦ ψυχρὸῦ ῥαγοῦντος ληστοῦ. Αὐτὸς μόνον δύναται νὰ θεραπεύσῃ τὰς πληγὰς τῆς, καὶ νὰ σὲ δώσῃ εἰρήνην.

### ΠΛΟΥΣ ΕΞ ΑΜΕΡΙΚΗΣ ΕΙΣ ΑΓΓΙΑΝ.

(Ὑπὸ Ἀγγλαμερικανοῦ.)

Εἰς Ἀμερικανὸν, μεταβαίνοντα εἰς τὴν Εὐρώπην, ὁ μακρὸς διάπλους εἶναι ἀρίστη προετοιμασία. Ἀφ' ἧς στιγμῆς γένη ἀφαντος ἡ γῆ θθεν ἐξέπλευσεν, ὕδατῶδης μόνον ἐρημία προσβάλλει εἰς τοὺς ὀφθαλμούς του, ἕως οὗ νὰ πατήσῃ τὸν ἀπέναντι αἰγιαλὸν, καὶ νὰ ἐμβῇ διαμιάς εἰς τὸν θόρυβον καὶ τὰς καινοφανείας τοῦ παλαιότερου κόσμου.

Ἐνόμασα ἐρημίαν τὸν ὠκεανόν· ἀλλὰ πρέπει νὰ διορθώσω τὴν φράσιν. Ὁ ἀγαπῶν ἡμερινὰς ὄνειρο-